

RAZGLEDI

UDK 910.1 = 863

UDC 910.1 = 20

»BEHAVIOURAL GEOGRAPHY«

Igor Vršičer*

V šestdesetih letih se je v angloameriški geografiji pojavila nova raziskovalna smer »*behavioural geography*«, ki skuša na nov, poseben način razložiti zapletene odnose med človekom in okoljem. »*Behaviourizem*« je izšel iz psihologije, vendar se je postopoma uveljavil tudi v drugih družbenih vedah, zlasti tistih, ki so preučevale vplive okolja na družbo in obratno. Po svojem značaju naj bi bila ta smer predvsem poseben vidik ali pristop, v veliko manjši meri pa bi ji bilo mogoče pripisati namen raziskati določeno posebno stvarnost.¹

V svojem duhovitem pregledu povojnega razvoja družbene geografije v angloameriških deželah pravi R. J. Johnston², da se je »*behavioural geography*« razvila kot odgovor oziroma odpor na pretirano poenostavljene in mehanične razlage odnosov med človekom in okoljem, ki so dotlej prevladovala v anglosaški »*human geography*« (družbena, socialna geografija), in ki so s pogostim kopičenjem podatkov, opisovanjem, neopredeljenostjo in navidezno eksaktnostjo nosile izrazit pečat pozitivizma. K tej nazorski preusmeritvi so veliko pripomogli še nekateri drugi razlogi: razočaranje nad neučinkovitostjo kvantifikacijskih metod v geografiji, preveč toga in okostenela uporaba geografskih modelov ter zavračanje dotlej prevladujoče idealizirane predstave o človeškem delovanju kot strogo racionalnem in gospodarnem. (Naj opozorimo, da je podoben »kult o umnem družbenem delovanju« vladal tudi v socialističnih deželah). Določen vpliv na ta preobrat so imele tudi zunanje okoliščine. Spomnimo se, da se je v šestdesetih letih človeštvo zavedlo strahovitih posledic, ki jih je prinašala hitra rast gospodarstva in potrošnje v naravnem okolju. Takrat so se tudi začela kazati prva znamenja usihanja povojne prosperitete in, kot znano, so ZDA zašle z vietnamsko vojno v težko duhovno krizo³.

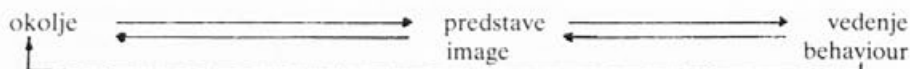
Značilno za *behaviouriste* je bilo, da so opustili številne doslej prevladujoče nazore ter zavrgli nekatera temeljna spoznanja o družbenih in drugih spodbudah človeškega in družbenega delovanja. Na ljudi so gledali predvsem kot na »misleča« bitja: njihovo ravnanje naj bi bilo odvisno od mentalnih spoznavnih procesov (*cognition*)⁴. Zato so

* Dr., redni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, Yu

* Behaviour = vedenje, obnašanje, geografija vedenja; nemško: Verhaltensorientierte Geographie

jih zanimala pota, po katerih se ustvarjajo vsakokratni odnosi ljudi do fizičnega in družbenega okolja, kot tudi faktorji, ki vplivajo na medsebojne zveze oziroma na zveze med človeško mislijo in akcijo v prostoru. Poudarjali so, da niso vse zveze posledica premisleka in ovrednotenja ob dani opciji. Nema lokrat naj bi bile odločitve odvisne od različnih spodbud (*stimulov*), ki so izhajale iz okolja. Pahljača teh spodbud naj bi se razprostirala od podzavestnih impulzov do osebno nadziranega premisleka. Človeško oziroma družbeno vedenje naj bi bilo potemtakem po eni strani odvisno od zunanjih, fizičnih ali družbenih impulzov, po drugi pa od volje, počutja ali predstav vsakega človeka posebej. Vsota reakcij posameznika oziroma neke skupine, med nje sodijo tudi nezavestne ali celo brezciljne reakcije, bi ustvarjala pojem »vedenja« ali »behaviour«⁵ in bi imela določen pomen v družbenem razvoju oziroma pri oblikovanju družbene sestave in delovanja.

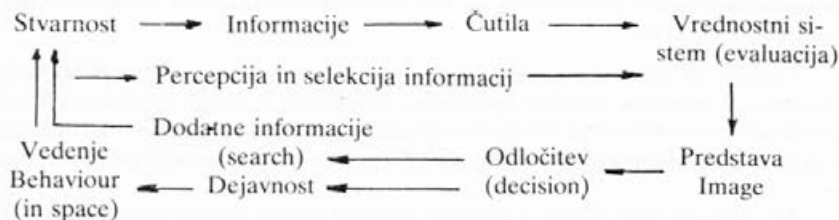
Po predstavah »behaviouristov« bi odnose med ljudmi in okoljem lahko razčlenili na tri temeljne postavke:

Okolje pomeni stvaren svet fizičnih in družbenih pojavov. Ta svet vzbuja preko človeških čutil vrsto vtisov, predstav ali podob (*image*), ki so bolj ali manj blizu resničnosti in so pod vplivom pridobljenih izkušenj, že ustvarjenih ali priučenih predstav ali prevzetih vrednostnih lestvic. Informacije, ki jih dobimo o stvarnem svetu, dožive potemtakem v naši zavesti določeno preoblikovanje in ovrednotenje, ki je podlaga za njihovo uvrstitev v določen »image«. Izzovejo tudi morebitno odločitev o našem odgovoru ali odzivu nanje. Reagirane je lahko ali enkratno ali večkratno oziroma gre za daljše delovanje ali za ponavljajočo se dejavnost. V nekaterih primerih se pokaže potreba po dodatnih informacijah in do človekovega reagiranja pride kasneje ali pa sploh ne. V procesu zaznavanja mnogo informacij zavržemo kot nepomembnih. Na veliko pomembnih informacij sploh ne reagiramo. Med informacijami je le malo takšnih, ki izzovejo prostorsko reakcijo posameznika oziroma družbene skupine. *Behaviouristi* dele ves ta proces zaznavanja, odločanja in reagiranja na več stopenj⁶:

1. *perception* — zaznavanje, občutenje;
2. *evaluation* — ovrednotenje;
3. *decision* — odločanje o morebitni akciji;
4. *search* — iskanje dodatnih informacij;
5. *behaviour in space* — prostorsko vedenje ali reagiranje

V grafični obliki bi bila ponazoritev tega dogajanja naslednja:

V zgornjem smislu je zasnovano tudi torišče »*behavioural geography*«, ki ga po G o l d u lahko povzamemo v naslednjih štirih točkah⁷:

1. Spoznavnost okolja, ki vpliva na reagiranje ljudi, se lahko znatno razlikuje od resničnega sveta. Prostor naj bi imel dvojni pomen za ljudi: po eni strani je to stvarni svet ali objektivno okolje, ki ga je mogoče opazovati in meriti z direktnimi merili, po drugi strani pa naj bi obstajal »*behavioural environment*« (vedenjsko okolje), to je svet duha ali naših predstav, ki ga lahko opazujemo in merimo edino z indirektnimi sredstvi. V odvisnosti od tega, kako se je ta drugi svet oblikoval in s pomočjo kakšne selekcije predstav je nastal, je tudi človeško odločanje in ukrepanje.

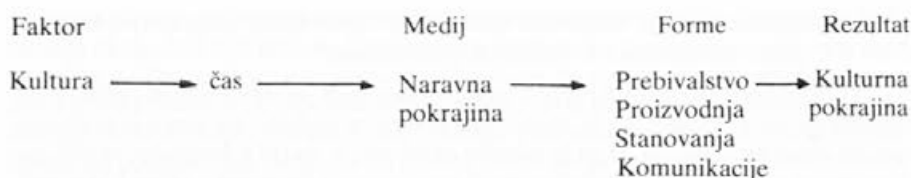
2. Vsak individuum se odziva (reagira) na fizično in socialno okolje. Sprva so se geografske raziskave osredotočile na odnos do fizičnega okolja, šele pozneje so se razširile na družbeno okolje, v katerem je posameznik živel. *Behaviouristi* menijo, da akcija slehernika vpliva na okolje ne glede na to, kako močan ali šibak je njegov vpliv. Povzročene spremembe v okolju nujno izzovejo nove akcije pri povzročiteljih in drugih ljudeh. Tako nastali »*behaviour*« ni le zgolj proizvod verige dogodkov, ampak tudi začetek novih posledic (sekvenc).

3. V razliko od socialne geografije (v ožjem pomenu besede) posveča »*behavioural geography*« več pozornosti posamezniku in ni več osredotočena na določeno socialno skupino. Ob tem pa obstaja dokajšnja nevarnost, da zaidemo v »psihologizem«, idejni nazor, ki razlaga socialno dogajanje z mentalnimi značilnostmi poedincea. »*Behavioural geography*« bi zategadelj morali razumeti kot eno od številnih možnih razlag stalno se spreminjajočih odnosov med človekom in okoljem. Bila naj bi dopolnilo in ne tekunica drugim pristopom v socialni, kulturni in politični geografiji. Kljub številnim slabostim in nedodelanosti vnaša v geografijo nova spoznanja, metode ali koncepte, ki so v določenih pogledih popolnejši od dosedanjih.

4. Ena od prednosti »*behavioural geography*« je multidisciplinarni pristop. Veliko njenih misli je prevzetih iz psihologije, sociologije, antropologije, etnologije, arhitekture in urbanizma. Vse te ideje niso sprejemljive ali so celo v nasprotju s hotenji geografije in jih zato ni mogoče enostavno vnašati v geografski kontekst, vendar so po drugi strani mnoge obogatile geografsko pojmovanje in razlago. »*Behavioural geography*« je še v razvoju. Oblikovali so jo raziskovalci in ni plod miselne sofistike, kot so pogosto različne strokovne ideje in ideologije.

»*Behavioural geography*« je doživela najmočnejši vzpon v ZDA. Na njen razvoj je sprva močno vplivala »*environmental psychology*« (psihologija okolja), ki je razlagala človeško osebnost in aktivnost kot učinek prirodnega in družbenega okolja. Razen tega so se pri njenem formiranju uveljavile tudi teorije nekaterih geografov, med njimi zlasti C. S a u e r-ja, J. K. W r i g h t-a in W. K i r k-a⁸. Upoštevati pa je tudi treba, da je ameriška družbena geografija vedno močno temeljila na *environmentalizmu* (smer, ki je zagovarjala močan vpliv naravnega okolja na družbo in njeno delovanje) in *probabilizmu* (smer, ki je poudarjala verjeten družbeni razvoj na osnovi danih naravnih razmer) in da je le v manjši meri ali pa sploh ni sprejela idej posibilizma in marksistično naravnane geografije. Zaradi tega je bila pot k »*behavioural geography*« veliko lažja in razumljivejša.

C. S a u e r je obnovil in razširil svoječasne zamisli o kulturni geografiji. Zavzel se je za upoštevanje kulture kot agensa pri preoblikovanju naravnega okolja v kulturno pokrajino v naslednjem smislu:

Sauerjevo pojmovanje kulture kot celovitega družbenega okolja, ki vsebuje določene vrednote in predstave, nastale ob boju z naravnim okoljem, se v marsičem približuje *behaviourističnim* pojmovanjem⁹.

J. K. Wright, utemeljitelj takoimenovane »*geosophye*«, je sodil, da je treba obravnavati individualni človeški duh kot posebno kategorijo poleg socialnih, kulturnih ali poklicnih skupin, ki vse imajo določen vpliv na delovanje družbe v prostoru¹⁰.

Historični geograf W. Kirk je preučeval tradicionalno temo, kako se je človeška družba v teku razvoja prilagajala naravnemu okolju. Menil je, da je družbeni odziv močno odvisen od vsakokratne percepcije (dojemanja) okolja in je zaradi tega pogostoma daleč od realnosti. Vedno pa je bil močno pod vplivom družbene kulture. Upoštevajoč nekatere sociološke poglede je Kirk v svojih naziranjih skušal povezati objektivnost okolja in »*Gestalt psychology*« družbe. Drugače povedano: v teh preučitvah bi morali razlikovati stvarno (objektivno) okolje od družbenih predstav psihofizičnega značaja (*Gestalten*), ki učinkujejo na družbeno vedenje (*behaviour*) in reagiranje¹¹.

Še eno ime je treba omeniti v zvezi z razvojem »*behavioural geography*«: G. White. Preučeval je poplave v ZDA in ob tem prišel do presenetljivega zaključka, da ljudje na ozemljih, ki so pogosto izpostavljena poplavam, kljub stalni nevarnosti svojih domov ne zapustijo, ampak iz čustvene navezanosti bivajo tam še dalje. Iz njegovih in Kates-ovih raziskovanj obalnih viharjev je bilo razvidno, da ljudje še zdaleč ne ravnajo tako umno, temveč je njihovo odločanje odvisno še od drugih, pogostoma neracionalnih sklepov¹².

Po l. 1970 se je »*behavioural geography*« precej razširila. V podporo so ji bile nekatere druge znanstvene smeri, ki so se razvile ta čas: zlasti o širjenju inovacij (Hägerstrand) ali uporaba teorije iger in stohastičnih metod v geografiji (Pred). Pomemben napredek k njenemu razvoju je doprinesel J. Wolpert, ki je na primeru švedskih kmetij in tamkajšnjih migracij ovrigel mnenje o tem, da ljudje ravnajo v skladu z ekonomsko optimalnimi rešitvami. Študija je pokazala, da se ljudje zadovoljujejo tudi z drugačnimi rešitvami, skromnejšimi in manj racionalnimi, ki jih je poimenoval »*satisficing behaviour*« (vedenje, ki se ravna po osebnem zadovoljstvu)¹².

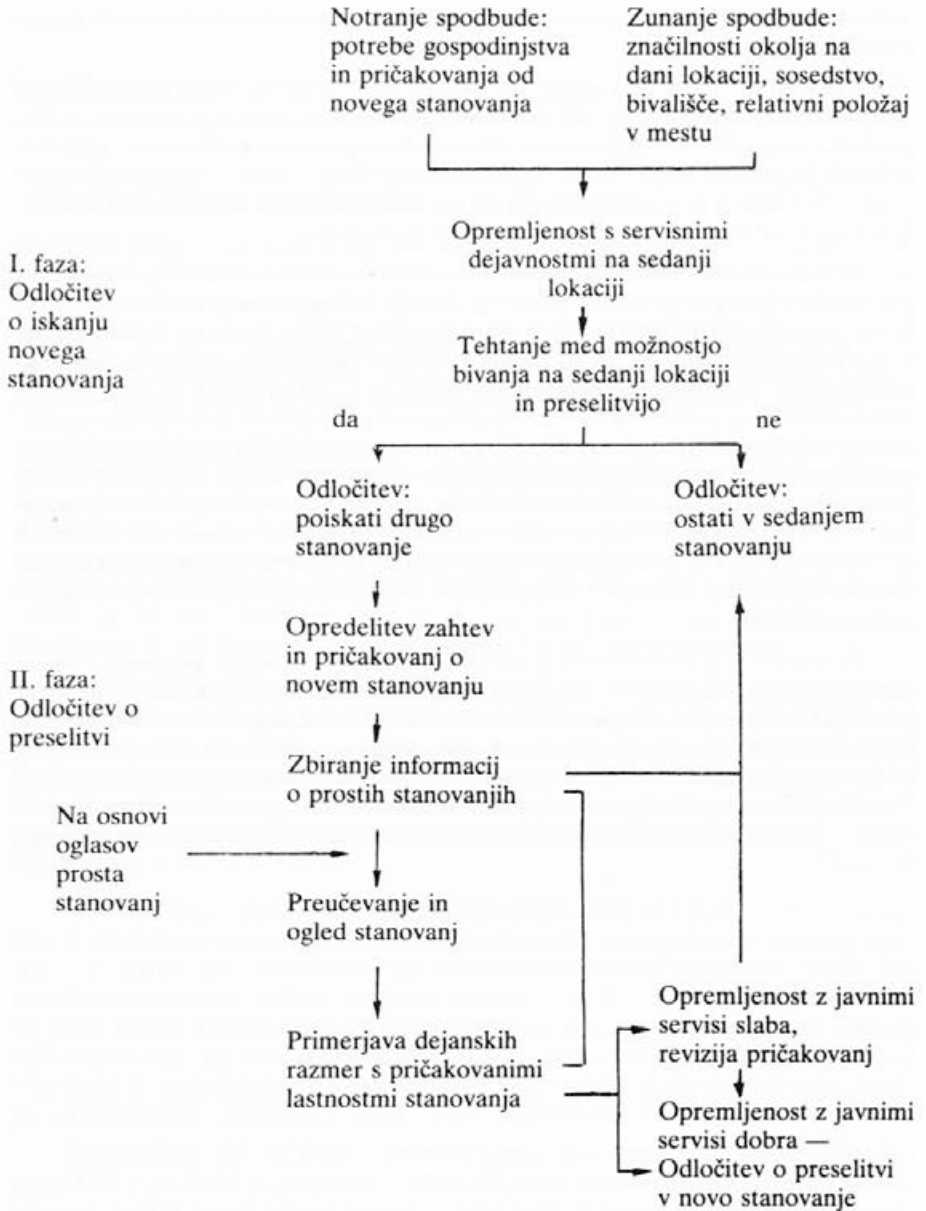
Zelo močan vpliv na *behaviouristične* geografske raziskave so imela dela arhitekta K. Lynch¹³, ki je s pomočjo obsežnih anket, intervjujev in skic preučil ljudsko mnenje o urbanističnih in oblikovalskih dominantah, ki dajejo mestom značilno podobo, pomagajo ljudem pri orientaciji oziroma ustvarjajo upadljive vizuelne kontraste. Pri teh preučitvah (na primeru Bostona) se je pokazalo, da imajo homogene socialne skupine relativno identične predstave o konfiguraciji posameznih znanih pokrajin, o mestnem *image-u* ipd. Te in podobne raziskave so potrdile mnenje, da ima vsak človek individualno prostorsko predstavo in shemo, ki v določeni meri odstopa od realnosti, oziroma so v njej določeni objekti bolj poudarjeni od drugih. To bi potrjevalo tezo o

različnem spoznavanju in vedenju v prostoru, torej o razlikah v »*behaviour in space*« (vedenju v prostoru).

Posebno smer v raziskovanjih »*behavioural geography*« so tvorile mentalne karte (*mental maps*). Z njimi so skušali ugotoviti, kako ljudje ocenjujejo posamezne mestne predele, pokrajine ali druge lokacije. Primer takšne preučitve atraktivnosti angleških pokrajin je pokazal, da prebivalci, razen domačega kraja, najbolj cenijo obrežje južne Anglije¹⁴. Kasneje so se geografom pri teh preučitvah pridružili tudi psihologi, ki so začeli kazati več interesa za odnose ljudi do širšega okolja.

V sedemdesetih letih se je razvila še ena smer v teh preučevanjih: »*time-space geography*« (geografija časa in prostora). Izšla je iz H ä g e r s t r a n d o v i h raziskovanj prostorskih difuzijskih gibanj. Temeljna misel je bila, da sta pot in čas sestavini vsake dejavnosti, oziroma, da sta pogosta ovira pri človekovem delovanju (npr. nujnost počitka, premagovanje prometnega upora po C. M a l o v r h u). Rezultat teh raziskav je bil tako imenovani »časovno-prostorski grafikon«, ki členi človekov vsakodnevni čas in opravljeno pot in kaže, kako omejene so dejanske prostorske možnosti posameznika pri vsakdanjem gibanju¹⁵. Sicer pa novejšje analize s področja »*time-geography*« skušajo na podoben način, kot je T a y l o r j e v princip delitve delovnih operacij in časa pri proizvodnem delu v ekonomiji, razdeliti človekovo (ali družbeno) delo in prosti čas v posamezne enote glede na čas in prostor ter na osnovi tega izdelati modele družbenega življenja¹⁶. Modeli naj bi pomagali izboljšati življenjsko okolje ter ga humanizirati.

Še najbolj se je »*behavioural geography*« uveljavila v socialni geografiji v ožjem pomenu besede in še posebej v mestnih geografijah. V določenem smislu so bili njeni prispevki nadaljevanje socialnogeografskih urbanih raziskav iz šestdesetih in začetka sedemdesetih let chicaške in münchenske šole. Sedaj se je težišče raziskav premaknilo od preučevanja socialnih skupin k posamezniku in možnostim, ki so mu na razpolago. Preučevali so npr. migracijske premike in spodbude zanje, preseljevanje v določene mestne četrti ali izbor lokacije za industrijsko podjetje. Navajamo primer takšnega modela¹⁷:

Model procesa odločanja o izboru novega stanovanja

Iz vsega tega lahko razberemo, da je »*behavioural geography*« še daleč od tega, da bi dobila bolj trdno in sistematičnejšo podobo. Je po svojem značaju neopozitivistična, kar kaže na pomanjkljivo znanje in dokazno gradivo. Docela neutrjeni so pojmi in

terminologija in tudi vsebina je še povsem neintegrirana. Odprto je vprašanje, kako jo vključiti v obči geografski nazor. Njen glavni uspeh je, da je opozorila na določeno vlogo duševnih procesov pri oblikovanju odnosa družbe do naravnega in življenjskega okolja ter da je omajala nekatere preveč shematične in idealizirane predstave, npr. o »homo economicus-u«¹⁸.

Ob vsem tem pa je ostalo nerazčiščeno vprašanje, ali je to še sploh geografija, saj jo s tradicionalnim geografskim objektom preučevanja, geografsko metodo in vsebino ter geografsko naravnostjo družbi pravzaprav edino pojem prostora in družbene dejavnosti v prostoru, kar pa še zdaleč ni zgolj geografski pojem in smisel geografije. Za marksistično naravnano geografijo, ki gradi svoja spoznanja o družbenem razvoju in delovanju na docela drugačnih temeljih in zakonih, pa se postavlja še posebej vprašanje, ali naj to novost zavrne kot nerelevantno za družbeni razvoj in geografijo, oziroma jo smatra za miselno spekulacijo, ali pa jo, nasprotno, skuša integrirati v svoj nazorski sistem, vendar na drugačen način, kot je to potekalo doslej.

Bibliografija

1. G o l d, J. R., 1980, *An Introduction to Behavioural Geography*, Oxford, p. 3
2. J o h n s t o n, R. J., 1979: *Geography and Geographers*, *Anglo-American Human Geography since 1945*, p. 112—113
3. J o h n s t o n, o.c. p. 112—113
4. G o l d, o.c., p. 4
5. H a r d, G., 1973, *Die Geographie, Eine wissenschaftstheoretische Einführung*, Berlin, New York
6. D o w n s, R. M., 1970, *Geographic Space Perception: Past Approaches and Future Aspects*, *Progr. in Geogr.*, Vol 2, p. 65—108
7. G o l d, o.c., p. 4—5
8. G o l d, o.c., p. 33
9. G o l d, o.c., p. 34
10. G o l d, o.c., p. 35
11. G o l d, o.c., p. 36
12. J o h n s t o n, o.c., 113—114
13. L y n c h, K., 1960, *The Image of the City*, Cambridge, Mass. V slovenskem prevodu »Podoba mesta«.
14. J o h n s t o n, o.c., p. 118—119
15. J o h n s t o n, o.c., p. 120
16. B e c k, G., 1981, *Darstellung und Kritik des verhaltens- und entscheidungstheoretischen Ansatzes in der Geographie, Theorie und Quantitative Methodik in der Geographie*, ETH, Zürich, p. 119—140
17. G o l d, o.c., p. 180, po študiji Brown and Moore, 1971, *The Intraurban Migration Process: A Perspective*, *Geografiska Annaler, Series B*, vol. 52 B, No. 1. Stockholm
18. W i e s s n e r, R., 1978, *Verhaltensorientierte Geographie*, *Geographische Rundschau*, 11—78, p. 420—426

»BEHAVIOURAL GEOGRAPHY«

Igor V r i š e r

(Summary)

The paper comments on the origin, evolution and trends of a new geographical ideological direction, called »behavioural geography«. It took form in the sixties in the USA and later extended to Western Europe. The great value is manifested in the studies of urban and economic geography and in the »time-space geography«. Its formation is not in accord with postulates of contemporary geography and the open question is the relation of Marxian oriented geography to its starting points and tendencies.